Цуцкірідзе Максим Сергійович,
заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління, доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

Право на свободу та особисту недоторканість на міжнародному рівні закріплено в Загальній декларації прав людини та в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Крім цього забезпечення належної кримінальної процесуальної процедури, що застосовується до суб'єкта кримінального процесу є першочерговим завданням слідчого. У зв'язку із зазначеним, пріоритетним напрямом у наукових дослідженнях присвячених оптимізації функціонування інституту досудового розслідування є тлумачення окремих кримінальних процесуальних понять пов'язаних із правом на свободу та особисту недоторканність.

Згідно зі статтею 9 Загальної декларації прав людини, ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання [1], крім цього зазначено, що в разі здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати таких обмежень, які встановлені законом, і виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб, а також забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Відповідно до статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на свободу та особисту недоторканність, нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [2]. Таким чином, положення конвенції, хоч і містять деякі норми, що безпосередньо вказують на право особи на захист від свавілля, проте все ж мають здебільшого відсилочний до національного законодавства характер.

Водночас, в рішеннях Європейського суду з прав людини наводиться фрагментарне роз'яснення поняття «захист особи від свавілля», що полягає у попередженні безпідставного чи необґрунтованого позбавлення волі [3], а крім цього, Європейський суд з прав людини вказує, що право на свободу та особисту недоторканність має першочергове значення в демократичному суспільстві [4].

Таким чином, обґрунтовується наукова думка та положення визначені в національному законодавстві про те, що права і свободи людини і громадянина, як у повсякденному житті так і в досудовому розслідуванні визначають зміст і спрямованість державної політики й інтереси досудового розслідування (що підкріплюється у, зокрема статтею 2 (Засади кримінального процесу) Кримінального процесуального кодексу України [5].

Зазначене право, також знайшло своє закріплення в статті 29 Конституції України, де визначено, що ніхто не може бути

заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [6]. Крім того, в Кримінальному процесуальному кодексі України закріплено гарантію забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (стаття 12 (Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність).

В цілому, право на свободу та особисту недоторканість, забезпечує неможливість незаконного затримання особи в будь-якому форматі та ситуації не передбачених законодавством. У той же час, на нашу думку, поняття «затримання», також відіграє значну роль, оскільки від його змісту, безпосередньо залежить й форми необхідного захисту та забезпечення особистої свободи та недоторканості особи.

В теорії кримінального процесу затримання визначають як тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, передбаченому КПК України та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження [7]. Згідно іншого підходу затриманням є самостійним заходом кримінального провадження (захід кримінального процесуального примусу), що застосовується під час досудового розслідування кримінального провадження з метою запобігти кримінальному правопорушенню [8]. Затримання також розглядається як фізичне захоплення особи та її доставляння до компетентного органу, посадової особи для подальшого прийняття рішення [9].

Конкретизуючи аргументи в контексті наукового дослідження слід навести тлумачення терміну затримання, що відображено у Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі, затвердженому Резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09 грудня 1988 року де зазначено, що «затримана особа» означає будь-яку особу, позбавлену особистої свободи не в результаті засудження за вчинення правопорушення [10]. Безпосередньо із наведеного поняття й випливає розуміння терміна «особиста свобода», котра обмежується у спосіб передбачених законодавством механізмів.

Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх позбавлених волі, прийняті Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року також містять поняття «позбавлення свободи». Під зазначеним терміном мається на увазі будь-яка форма затримання чи тюремного ув'язнення будь-якої особи чи її поміщення в державну чи приватну виправну установу [11]. Наведене, в свою чергу також деталізує досліджуване поняття з іншого боку – в контексті застосування заходів, що обмежують свободу та недоторканість неповнолітніх.

У справі «Шторк проти Німеччини» та «Станєв проти Болгарії» Європейський суд з прав людини вказує, що поняття позбавлення волі включає в себе об'єктивний елемент (обмеження у просторі на значний проміжок часу) та суб'єктивний елемент (відсутність згоди цієї особи на таке обмеження) [12]. До відповідних об'єктивних факторів, які мають братись до уваги, відносяться: можливість залишити зону обмеження,

рівень нагляду та контролю за переміщенням особи, ступінь ізоляції і наявність соціальних контактів [13].

Поряд із цим, на нашу думку, слід звернути увагу на те, що національне законодавство, котре визначає запобіжні механізми в питанні дотримання права на свободу та особисту недоторканість також містить низку судових рішень, котрі визначають зміст цього поняття. Наприклад, рішення Конституційного Суду України, що тлумачить один із запобіжних заходів.

В Рішенні Конституційного Суду України від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 затримання визначено як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний захід, застосування якого обмежує право на свободу й особисту недоторканність індивіда (абзац п'ятий пункту 6 мотивувальної частини) [14].

Таким чином, національний і міжнародно-правовий підхід до тлумачення права на свободу та особисту недоторканість в досудовому розслідуванні полягає в тому, що воно забезпечує особі неможливість затримання її (тобто такого, що суперечить волі особи утримання в певному місці), а також здійснення будь-яких інших дій, що спрямовані на фізичне перешкоджання пересуванню в просторі.

Важливість визначення змісту права на свободу та особисту недоторканість, а також кримінальної процесуальної процедури затримання полягає в тому, що вказане право є однією із основоположних свобод передбачених не лише Конституцією України, а й міжнародним законодавством, згода на обов'язковість ратифікації якого надана Верховною Радою України.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. ООН. Декларація. Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи. Конвенція. Міжнародний документ від 04.11.1950. 1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мак-Кей проти Сполученого Королівства». № 543/03 від 3 жовтня 2006 року. § 30. 2006. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125670.

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Медведев та інші проти Франції». № 3394/03 від 29 березня 2010 року. § 76. 2010. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97979.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

6. Конституція України. Верховна Рада України. Конституція. Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. 1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

7. Фаринник В.І Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. Вісник кримінального судочинства. № 2. 2015. С. 85–94. С. 86.

8. Шульга О.В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні. Дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. 2016. 256 с. С. 74.

9. Солдатський В.В. «Фактичне затримання» як засіб обчислення моменту затримання у кримінальному процесі. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 64. 2012. С. 524 –531 С. 527.

10. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року «Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь якій формі». 1988. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_206.

11. Резолюція 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року. ООН. Резолюція. Міжнародний документ. 1990. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_204.

12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шторк проти Німеччини» №61603/00 від 16 червня 2005 року. § 74. 2005. URL: http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69374.

13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ґуццарді проти Італії» № 7367/76 від 6 жовтня 1980 р. § 95. 1980. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57498.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності). Конституційний Суд; Рішення від 26.06.2003 № 12-рп/2003. 2003. URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03.

Удалова Лариса Давидівна,
директор інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ УНОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру є вирішальним етапом як кримінального провадження в цілому, так і стадії досудового розслідування зокрема. Адже, з моменту повідомлення про підозру розпочинається притягнення особи до кримінальної відповідальності, що обумовлює розширення повноважень слідчого, дізнавача щодо